

Vliv naší národní a demokratické revoluce na konstituování ČSLA jako armády nového sociálního typu

Armády, jako jedny z významných mocenskopolitických nástrojů, sdílí zpravidla osudy společností, z jejichž středu vznikají a jímž, — přesněji jejichž vládnoucím třídám mají sloužit.

Vládnoucí vykořisťovatelské třídy obvykle nelitují prostředků, aby vybudovaly, vyzbrojily a vycvičily tento nejmasovější nástroj sociálního násilí, kterým armáda bezesporu je.

Přitom bedlivě střeží, aby armáda byla svým sociálním charakterem taková, aby co neoptimálněji zajistila splnění jí předurčených sociálních funkcí a úloh.

To je úkol nadmíru složitý, uvědomíme-li si hluboký, povětšinou antagonistický rozpor mezi převažujícím sociálním složením armád vykořisťovatelských států na jedné straně a sociálními funkcemi, či posláními armády vykořisťovatelské společnosti na druhé straně.

Tento rozpor byl příznačný i pro československou armádu předmnichovské republiky.

Ti, kteří prošli výcvikem naší předmnichovské armády, stejně tak jako široké vrstvy pracujících, si tuto skutečnost v různém stupni uvědomovali.

Jakkoli jsou všechna hodnocení kterékoli armády poznamenána dobou jejího vzniku, sociální pozicí autora, společenskou prestiží, kterou v té které historické etapě daného národa armáda objektivně požívala, přesto v nich můžeme zřetelně rozebrat dvě, výrazně od sebe odlišná hodnocení; jedno, které ozbrojené síly oslavuje a glorifikuje; druhé, které je nekompromisně kritizuje a všeobecně odsuzuje jako instituce ve své nejvnitřnější podstatě odlidštěná a ve svých sociálních funkcích protilidové a reakční.

Vyvolávalo by oprávněné pochybnosti, kdyby hodnocení tak vyhraněně třídní instituce jako je armáda, bylo v třídně antagonistické společnosti jednoznačně pozitivní či negativní, přihlédneme-li ke společenským funkcím, které tomuto nástroji sociálního násilí přisoudily vládnoucí třídy.

Kdykoli v dějinách vystupovaly armády vykořisťovatelských tříd v úloze nástrojů emancipace, šlo vždy jen o emancipaci partikulární, o emancipaci vzájemně se střídajících a štafetu si předávajících ekonomicky, politicky i duchovně adolescentujících vykořisťovatelských tříd.

O tom, že podobná osvobozenická mise mohla být jen velmi krátkodobou epizodou, po níž neodvratně přicházelo nerosvratelně věkovitější období, v němž dochází ke zvratu emancipační funkce armád předsocialistických společensko-ekonomických formací, ve funkci antiemancipační, o tom poskytuje starší i novověká historie ne jeden důkaz.

Poroba, zotročení, znesvobodnění, na němž vedle ostatních institucí sociálního násilí, měly i svůj nemalý podíl armády vykořisťovatelských společností, nezůstávalo však nikdy zcela bez odezvy se strany objektů sociálního násilí.

Dějiny znají ne jeden případ, kdy zbraň v rukou pokrokových společenských sil sloužila jako nástroj destrukce přezhřelých společenských struktur a tak plnily zcela protikladnou sociální úlohu, oproti té, jež jim původně vtiskly třídy, které byly a některé z nich stále ještě jsou, nositeli sociální poroby a útlačku.

Ojedinelost a výjimečná vzácnost takovýchto případů, které obvykle souvisely se skutečnými „svátky v dějinách“ — jak svého času nazval Marx sociální revoluce — nemohla však natrvalo nic změnit na základním poslání armád třídně antagonistických formací.

Nejednou v dějinách zkřížily své zbraň vykořisťované třídy s ozbrojenými silami vykořisťovatelů. Přes celou řadu významných bojových úspěchů, které si mohli vykořisťovatelé připsat na svou stranu, prakticky všechny tyto ozbrojené třídní bitvy končily tragickým zúčtováním s těmi, kteří se odvážili pozvednout zbraň na obranu svých práv.

Nicméně i tak tyto dočasné prohry signalizovaly, že ozbrojených sil a instrumentů násilí je možné využít k protikladným účelům, než jsou poroba, zotročení a znesvobodnění početných vrstev společnosti, že je možné stejně tak efektivně jich použít k procesům třídní a později i lidské emancipace.

Přesto však v obecném povědomí prostých lidí vystupovaly armády vykořisťovatelských tříd převážně jako instituce, nejen svým vnitřním životem, ale zejména svými sociálními funkcemi, odlišné, protidílové a reakční.

Tisícleté dějiny existence vykořisťovatelských tříd utvrdily a zakořenily v obecném povědomí lidí jednoznačný závěr o naprosté podrobenosti, konformitě, manipulovatelnosti, reglementaci, znesvobodnění, omezení práv a potlačení individuality člověka začleněného do vojenského organismu vykořisťovatelských států.

Není žádným tajemstvím, že vnitřní život armád vykořisťovatelských států je

podroben stejným principům, jakým je konec konců podřízen společenský život ekonomický a politicky nerovnoprávných sociálních tříd a skupin daných společností.

Vykořisťovatelské třídy, požívající sociální privilegia, objektivně vzato nemohly a ani nemohou dopustit, aby základní mocenskopolitické instituce byly dezintegrovány ve svých sociálních funkcích, smyslu své existence, stejně tak jako v principech determinujících jejich vnitřní chod života.

Z tohoto zjištění vycházela naše komunistická strana a vedla od svého vzniku boj za demokracii armády buržoazního Československa.

Toto úsilí o demokratizaci armády se pro odpor buržoazie nepodařilo prosadit do života ani v období bezprostředního ohrožení republiky fašistickým Německem.

Přesto všechno v tomto, pro naše národy a státnost krizovém období, lid buržoazního Československou armádu všestranně politicky, morálně i materiálně podporoval a spatřoval v ní záštitu před fašistickou hrozbou.

Ačkoli tehdejší Československá armáda nebyla prostá fašistických nebo s fašisty sympatizujících příslušníků, přece jen vcelku měly v ní rozhodující převahu síly demokratické a vlastenecké, a to nejen v řadách prostých vojáků, ale i v důstojnickém sboru.

Šlo nesporně o armádu takového typu, která byla s to se ctí plnit úkoly obrany buržoazně demokratického, republikánského zřízení, před vnějšími i vnitřními fašistickými silami.

Historie však ukázala, že to byl pouze teoretický předpoklad. Skutečnost byla jiná. Vládnoucí česká a slovenská buržoazie v rozhodujících chvílích pro republiku, místo vydání rozkazu k její obraně, demobilizuje, a později i armádu odzbrojuje a znemožňuje jí tak splnit její poslání, na které se po dvě desetiletí za cenu značných materiálních a jiných obětí připravovala.

Tento fakt svědčil více než přesvědčivě mj. o tom, jak pokročila doba, vyznačující se tím, že buržoazie i takových států, které se honosily přívlastky „demokratické“, není s to rozhodně vystoupit na obranu buržoazně demokratického, republikánského zřízení, dává všanc demokracii a zhlíží se ve fašistické diktatuře.

Soumrak buržoazní demokracie a její střídání fašistickou diktaturou, předznamenal i počátek zániku a rozkladu armád buržoazně demokratického typu.

Výmluvným důkazem toho u nás bylo zřízení loutkového, s fašisty spolupracující-

cího vládního vojska na území protektorátu a slovenské armády ve službách klerofašistického režimu na Slovensku.

Plně se potvrdila oprávněnost a opodstatněnost politického programu strany ve vojenské oblasti, když počínaje druhou polovinou třicátých let, v období ohrožení republiky, začíná strana rozvíjet politický zápas o konstituování naší armády jako armády nového sociálního typu — armády demokratické, protifašistické a vlastenecké.

Tento zápas o nový sociální charakter armády nabýval na intenzitě v závislosti na zhoršujícím se zahraničně politickém i vnitropolitickém postavení našeho státu.

I v tomto případě se straně v důsledku odporu buržoazie nepodařilo, v posledních letech existence naší předmnichovské republiky, dosáhnout významnějšího pokroku při realizaci tohoto politického programu.

Na druhé straně však tragické události podzimu osmatřicátého roku, zánik samostatnosti naší republiky v březnu 1939, včetně kalvárie našich národů v letech okupace a nadvlády fašistických režimů, objektivně napomohly a významně podpořily, dokonce i umožnily dále prohloubit a vystupňovat původní vojensko-politický program strany.

Určitá část příslušníků předmnichovské československé armády, důstojnického sboru i mužstva, vyjadřuje svůj politický protest proti kapitulantské československé buržoazii i fašistickým okupantům odchodem do zahraničí, kde se připojují k ozbrojenému odporu evropských národů proti expanzi fašistického Německa.

Tak se vedle fronty domácího odboje vytváří i fronta zahraničního odboje, který se vyvíjel, alespoň pokud jde o jeho dvě nejvýznamnější složky — východní a západní československý zahraniční odboj — relativně nezávisle a do značné míry i odlišně.

Současně s rozvojem našeho zahraničního vojenského odboje dochází k postupnému pokládání institucionálních základů ozbrojených sil poválečného Československa.

Celý tento složitý proces byl poznamenán rozdvojeností, kterým se náš zahraniční odboj v letech druhé světové války vyznačoval.

Proti sobě stály dvě rozdílné politické vojenské koncepte zahraničního odboje — jedna představovaná koncepcí československé emigrantské vlády v Londýně, koncepte buržoazní a druhá zastávaná moskevským vedením komunistické strany Československa, koncepte důsledně národně demokratické.

I když mezi zastánci obou pojetí odboje existovala zásadní shoda pokud jde o odstranění fašistické poroby našich národů a znovuoobnovení československé státnosti, přece zde existovaly dosti závažné rozdíly v názorech, jakými cestami a metodami toho dosáhnout a zejména pak, jak uspořádat sociálně politické poměry v osvobozené republice.

Navzdory tomu, že naše národní a demokratická revoluce 1944—1945 probíhala v nesrovnatelně politicky vyzrálejších podmínkách, daleko příznivějších pro proletariát, než tomu bylo např. v naší národní a demokratické revoluci 1918, snažila se česká i slovenská, fašisty nezkompromitovaná buržoazie, obnovit kontinuitu mezi poválečnou republikou a její armádou na jedné straně s předmnichovskou buržoazní republikou i armádou na druhé straně.

Protichůdnost názorů na náš zahraniční odboj se promítala i do projektů stavby ozbrojených sil, zejména potom do jejich politické orientace, sociálního složení, úkolů a funkcí, na které měly být připravovány a použity.

V představách emigrantské československé buržoazie vystupovala budoucí československá armáda jako repriza armády předmnichovské republiky a v tomto duchu také i buržoazie ideově politicky působila na příslušníky československých jednotek na Západě.

Ačkoli československá buržoazní armáda zanikla vnějším zásahem okupantů a armáda slovenského klerofašistického státu byla vnitřně rozložena v období dozrávání revoluční situace na Slovensku v podvečer a průběhu Slovenského národního povstání, existovaly vně i uvnitř našeho státu silné tendence znovunastolit buržoazní status quo ve vojenské politice obnovené republiky, jmenovitě v politické orientaci ozbrojených sil, ve vnitřním životě, organizaci, základních vnitřních i vnějších funkcích armády, včetně jejího začlenění do proponovaného mezinárodního buržoazního vojenského koaličního systému.

Kvalitativní přeměně duchovní tvárnosti světonázorové, ideově politické, mravní aj. ředící se armády objektivně napomáhala řada příznivých sociálně politických a historických okolností, proti nimž však stály v opozici okolnosti protikladného charakteru.

Jestliže určitá, nikterak zanedbatelná část příslušníků našich národů bojovala v rámci československých jednotek v operačním podřízení a bojové součinnosti se Sovětskou armádou, jiná část našich zahraničních jednotek vojensky kooperovala

s armádami západních buržoazních států protifašistické koalice.

Jestliže naše vojenská jednotka vzniklá na území Sovětského svazu po příchodu na naše osvobozené území byla doplňována příslušníky odbojových ozbrojených partyzánských organizací a slovenské povstalecké armády, není tomu tak ani v nejmenším pokud jde o naše jednotky vzniklé na Západě.

Účastnili-li se příslušníci československé jednotky v SSSR přímého uskutečňování revolučních národních demokratických přeměn na osvobozeném území, potom československá buržoazie měla zcela jiné představy a záměry o použití příslušníků „západních“ jednotek.

Byla-li naše jednotka v SSSR vytvářena pod ideově politickým vlivem komunistické strany, západní československé vojenské jednotky byly vychovávány v buržoazním politickém duchu, byť byl jevově maskován proklamovanou apolitičností, nadstranickostí a nadřídáním neutralismem, jako politickými principy, na nichž měla fiktivně spočívat obnovená československá armáda.

Naše vojenské jednotky vzniklé v Polsku, ve Francii, na Středním východě a v Anglii byly v podstatě pokračováním předmnichovské armády a nikterak nepřekročily svůj buržoazní charakter. Pokrokové, demokratické, protifašistické síly uvnitř těchto jednotek nemohly na této skutečnosti nic změnit.

Politický charakter československých západních jednotek nebyl určen politickými názory a postoji prostých vojáků, kteří odešli z domova, aby bojovali za naše osvobození, ale byl určen tím, že šlo o vojenskou organizaci, která byla nástrojem československé buržoazie a plnila především úkoly, které jí určovaly vládnoucí kruhy západních velmocí.

Emigrantská československá vláda v Londýně usilovala o to, aby i československá vojenská jednotka vzniklá na území Sovětského svazu byla stejného, tzn. buržoazního charakteru, a plnila stejné poslání jako čs. jednotky na Západě. Tomu napomáhalo jak podřízení jednotky československému ministerstvu národní obrany v Londýně, jmenování důstojníků československou vládou v Londýně, stejně jako regulování vnitřního života jednotky vojenskými řády, předpisy a nařízeními platnými v armádě předmnichovské republiky.

Rada objektivních podmínek, spolu s uplatňováním politického vlivu moskevského vedení KSČ na formování a na život naší vojenské jednotky v SSSR vedla postupně k tomu, že vývoj uvnitř jednotky

probíhal odlišně než si buržoazie přála a to přesto, že jednotka byla podřízena vládě, svým charakterem buržoazní.

Teoreticko-praktickou předlohou vojenské politiky naší strany jak v období předmnichovské republiky, v letech druhé světové války, v etapě národní a demokratické i socialistické revoluce byl Leninův vojenskoteoretický odkaz a zkušenosti KSSS ze tří ruských revolucí počátku 20. století.

Komunistická strana, její zahraniční centrum v Moskvě, poučena neblahými zkušenostmi z poměrů, které vládly v armádě předmnichovské republiky, pokud jde o její politickou orientaci, ale i orientaci vojenskodoktrinální, stejně tak pokud jde o vzájemné vztahy mezi velitelským sborem a řadovými vojáky, stupeň uplatnění demokratismu ve vnitřním životě armády atp., nechtěla za žádnou cenu připustit obnovení buržoazního státu quo v armádě osvobozeného Československa.

V jejím politickém programu pro etapu národní a demokratické revoluce budoucí československá armáda nebyla sice ještě armádou socialistického typu, ale již ani ne armádou starého typu, armádou buržoazní, takovou jakou si ji přála mít buržoazie.

Tak před více než třemi desetiletími nastává v historii i naší armádní instituce, v jejím vnitřním životě zásadní přelom.

Za bezprostřední účasti marxisticko-leninské strany, která stála u zrodu, formování a praktického bojového nasazení československých vojenských jednotek v SSSR, začínají vznikat letopisy armády odlišného typu politicky, mravně, světonázorově i hodnotově, svým vnitřním životem i svým sociálním posláním tolik nepodobné její historické předchůdkyni, ale současným armádám odcházejícího starého, sociálním antagonismem prolnutého světa.

Komunistická strana vycházela z toho, že splnit a důsledně dovršit osvobozenecké poslání naší národní a demokratické revoluce nemůže realizovat armáda jakéhokoli sociálního typu, ale armáda, která svou politickou orientací, sociálním složením, demokratismem, sociálními vztahy mezi jejími příslušníky atp. v podstatě míře překročí hranice, v nichž se až dosud pohybovaly a vyvíjely klasické buržoazní armády.

O takový typ armády usilovala strana v jistém smyslu již v letech existence předmnichovské republiky, zvláště pak v období ohrožení republiky vnějšími i vnitřními fašistickými silami, leč bezvýsledně.

Zápas o charakter československé armády, který strana s buržoazií sváděla, nebyl případem malicherného politického hašteření, ale zápasem o prosazení jedné z dějinných zákonitostí, vyplývajících z celé dosud známé historie třídní antagonistickej společnosti, na jejímž základě určitý charakter sociální revoluce vyžaduje k uskutečnění úkolů této revoluce i odpovídající sociální typ armády, která se spolupodílí jak na realizaci, tak na zástitě výsledků revoluce.

Objektivně vzato, zápas o nový sociálně politický charakter obnoveného československého státu se nemohl netýkat charakteru ozbrojených sil, jako jedné z nejvýznamnějších mocenských institucí nově se ustavujícího státu.

Československá buržoazní emigrantská vláda, vědoma si mocenskopolitických důsledků realizace takového sociálního typu armády, dělala vše možné, aby tomu zabránila.

Objektivní podmínky, jmenovitě pak formování našich jednotek v Sovětském svazu, jejich aktivní účast v boji s fašistickými armádami, bojová spolupráce s Rudou armádou, stejně tak jako rozhořčující se domácí ozbrojený odboj proti okupantům, domácí kolaborantům a představitelům klerofašistického režimu, činily buržoazní odpor čím dál tím více beznadějným a odsouzeným k nezdaru.

Jestliže československá vláda v exilu měla určité možnosti různými machinacemi zasahovat do života československých jednotek vzniklých na území Sovětského svazu a mařit tak úsilí moskevského vedení strany, potom ozbrojený odboj se prakticky buržoazii zcela vymkl z politického ovlivňování.

Nebylo pochyb o tom, že i na domácí půdě probíhající vojenský odboj se stane širokou sociální základnou pro formování nové československé armády, nepodobné armádě předmnichovské republiky.

Každý reálně politicky uvažující člověk musel předpokládat, že se stěží podaří spoutat svěrací kazajkou buržoazních sociálních poměrů v armádě účastníky tak výrazně lidového revolučního a demokratického hnutí odporu, představovaného partyzánským hnutím.

Partyzánské skupiny a jednotky představovaly zcela nový typ ozbrojených sil, v nejednom ohledu netradičních, které se vymykaly všem vžitým buržoazním vojenským představám.

Není žádným tajemstvím, že buržoazii vždy na nich nejvíce vadil jejich ničím neskrývaný proletářský politický charakter, přímé politické vedení komunistickou stranou, neformální demokratismus, nový

typ revoluční uvědomělé kázně, výrazně proletářské sociální složení, spojení s lidem, proletářský internacionalismus, nekompromisní boj s třídními protivníky atp.

Právem se proto buržoazie obávala, že jejich příslušníci mohou mnohé z výše uvedených rysů přenést a začít uplatňovat i v budoucí armádě a výrazně měnit její sociální charakter.

Proto se také snažila zabránit jejich vstupu do pravidelné armády, popřípadě jim natolik znepríjemnit život v armádě, aby její řady opustili. Obdobnou taktiku používala i vůči příslušníkům československých jednotek vzniklých na území Sovětského svazu a že se jí to v nejednom případě podařilo dosáhnout, o tom by bylo možné uvést mnohé důkazy.

Významnou sociální základnou formování nové československé armády byla i část příslušníků slovenské armády, která se postupně přeměnila v povstaleckou armádu.

Slovenská armáda představovala klasický případ armády, která ačkoli měla ve velitelských funkcích nejednoho aktivního a přesvědčeného fašistu, byla poznamenána hlubokým antagonismickým rozporům mezi převažujícím dělnickým a rolnickým složením na jedné straně a sociálním posláním, které měla plnit ve službách slovenských klerofašistů a německého fašismu na druhé straně.

Tento rozpor činil ze slovenské armády nepřilíh použitelný a spolehlivý nástroj v rukou klerofašistické vlády a tím méně pak spolehlivého spojence fašistických armád. Dezerce, přebíhání na stranu Sovětské armády, k partyzánům a posíleze i vystoupení značné části příslušníků bývalé slovenské armády v řadách povstalecké armády ve Slovenském národním povstání, účast na bojích v rámci československého armádního sboru, jsou toho výmluvným svědectvím.

Složitý politický zápas, který strana od poloviny třicátých let sváděla s buržoazií o sociálně politický charakter československé armády, se podařilo za spolupřispění tlaku objektivní situace, vytvořené zejména v období na sklonku druhé světové války, vtělit do Košického vládního programu.

V nejedné pasáži tento dokument jednoznačně formuluje politický projekt výstavby československé armády osvobozené republiky.

Na čelném místě zdůrazňuje, že vzorem pro výstavbu naší armády bude Rudá armáda. Vláda, oceňujíc výjimečné zásluhy Rudé armády o naše osvobození i její rozhodující úlohu v zajištění naší budoucnosti a vzdávajíc hold nedostižitel-

němu vojenskému umění, bezpříkladné sebeobětavosti a bezvýznamnému hrdinství jejich příslušníků — chce ještě více upevnovat bojovou spolupráci československé armády s Rudou armádou a vidí v ní vzor pro budování nové, skutečně demokratické, antifašistické československé armády.

Abyste byla umožněna co nejúžší bojová spolupráce s Rudou armádou ... budou organizace, výzbroj a výcvik nové československé branné moci stejné jako organizace, výzbroj a výcvik Rudé armády...¹⁾

Zavedení těchto programových zásad do praxe vyžadovalo uskutečnit řadu závažných změn uvnitř armádního organismu, odpovídajících sociálním proměnám rodící se poválečné československé společnosti, jmenovitě pak nové politické konstelaci třídních sil, zahraničně politické orientace a novému národnostnímu uspořádání poměrů v osvobozené republice.

I na tyto otázky Košícký vládní program pamatuje zdůrazněním lidového a demokratického charakteru československé armády a nutnosti jeho dalšího prohlubování, budování armády na bratrském svazku dvou rovnoprávných národů Čechů a Slováků, provedení důsledné očisty armády, jmenovitě pak velitelského sboru od všech zrádcovských, kolaborantských, antidemokratických a protilidových živlů.²⁾

Všechny tyto požadavky vládního programu vlády Národní fronty Čechů a Slováků zákonitě vyústily v rozhodnutí, že základem nové armády budou jednotky bojující aktivně proti fašismu na frontách druhé světové války v zahraničí i v domácím odboji. „Kolem tohoto základu, zvláště kolem 1. čs. sboru v SSSR bude tvořena nová československá branná moc.“³⁾ zdůrazňuje Košícký vládní program.

Prosazením a přijetím vojenskopolitického programu komunistické strany, jeho zakončením v prvním vládním prohlášení první domácí vlády poválečné republiky

vyhrála strana první kolo politického zápasu o konstituování ozbrojené moci nového typu.

Jak ukázal pozdější vnitropolitický vývoj, buržoazie se nechtěla zřeknout své buržoazní vojenskopolitické doktríny a snažila se všemi prostředky o to, aby znemožnila realizaci Košíckého vládního programu, včetně jeho vojenskopolitické části.

Buržoazie sice formálně přijala Košícký vládní program, avšak nevzdala se cílů a snah o získání armády a její zneužití v zápase o politickou moc a upevnění buržoazního panství v osvobozené republice.

Intenzita tohoto úsilí o zmocnění se armády stoupala v závislosti na rozvíjení naší národní a demokratické revoluce a jejím přerůstání v socialistickou revoluci.

Rozhořčený zápas o nový charakter poválečné republiky a její ozbrojené moci probíhá po celé období přerůstání národní a demokratické revoluce. Buržoazní obstrukce a sabotování Košíckého vládního programu vedly k tomu, že většina požadavků vztahujících se k vytvoření naší armády, jako armády nového sociálního typu, mohla být uskutečněna až po rozhodujícím mocenskopolitickém střetnutí dělnické třídy s buržoazií v únorových dnech čtyřicátého osmého roku.

Únor 1948 tak vytvořil příznivé podmínky pro uvedení vojenskopolitického programu strany pro etapu národní a demokratické revoluce do života.

Únorové vítězství pracujícího lidu nad buržoazií definitivně rozhodlo o dalším směru vývoje armády a jejím sociálně politickém charakteru. Spolu s předcházejícím vývojem vytvořilo základy, na nichž bylo možné budovat naši armádu jako armádu socialistickou.

Od tohoto dějinného mezníku v našich novodobých dějinách začíná historie nové, v pravém slova smyslu lidové, socialistické armády, jako jedné z významných mocenskopolitických institucí socialistického státu — diktatury proletariátu.

¹⁾ Za svobodu českého a slovenského národa, Sborník dokumentů k dějinám KSČ, Praha 1956, str. 370.

²⁾ Tamtéž, str. 373.

³⁾ Tamtéž, str. 373.